

jam supponit constantes proprietates et leges in materia, quam in opus adhibet.

Ad 3.^m respondemus, naturalem propensionem, quae generaliter constantem effectum obtineat, et tamen humanae subjaceat libertati, eamque non laedat, non posse omnibus tribui, cum certitudine constantem effectum habendi, nisi dependeret a previsionem futurarum actionum liberarum: namque evidens est, quamcumque generationem potuisse tollere hanc constantiam per libertatis abusum.

17. Opponunt III°. Nulli habentur fines intenti et subordinati in rerum natura. Nam 1°. ex rebus artefactis ad naturales conjectando inferimus. 2°. Ex usu existimamus, ait Epicurus, oculos datos esse ad videndum, linguam ad loquendum, etc.; secus visio oculos, loquela linguam in existendo praecessisset. 3°. Nos libere agentes propter aliquos fines, subdit Spinoza, et videntes nostram utilitatem in rebus a nobis non productis, existimamus, eas in nostram utilitatem factas fuisse. 4°. Deus nequit agere propter finem, prosequitur idem impius, quia nihili eget. Deinde inquirunt recentiores, finales causae ortae sunt ex ignorantia causarum physicarum.

Resp. *Nego. ant. et 1^m. probat.* Sive naturale sive artefactum opus consideretur, aequae ex utroque propter aptam utriusque partium dispositionem, earumque mutuam subordinationem, intelligentia ordinans et finem intendens infertur; ergo observatio et comparatio rerum non fingit quod non est, sed invenit quod est. Rem hanc pulcherrime et erudite declarat Stewart (1), exemplo hominis etiam idiotae et indocti, qui, si casu offenderet instrumentum gnomonicum alicujus Astronomi, quamvis non omnes fines illius instrumenti valeret detegere, aliquos tamen non posset non cernere, et ex iis intelligentiam ordinantem non inferre: hinc a pari idem concludit de rebus naturalibus, a quarum consideratione vera philosophia finales causas nullatenus excludere potest, ut sapienter observat Newton: *Quomodo enim factum est, inquit, ut corpora animalium cum tanta arte fuerint conformata, diversaeque eorum partes ad diversos usus et fines ordinatae? Num oculus poterat efformari sine scientia Optica, auris sine Acustica?*

Ad 2.^m. *Nego. ant. dist. probat.* secus visio oculos prae-

(1) *Êtém. de la philosopl. de l'espr. hum.* tom. III., chap. 4. sect. 6.

cessisset, etc. in intentione, *conc. in re, nego.* Finis operis est quidem primus in intentione, sed non in executione. Uusus non tribuit rebus aptitudinem ad aliquid, sed eam supponit. Fateor quidem, quosdam secundarios fines in rebus ab hominibus ipsis intendi; sed quis in dubium vocavit, aquam, e. g. ad sitim extinguendam naturaliter ordinatam esse?

Ad 3.^m. *Nego omnia.* Cum phaenomena naturalia sint hujusmodi, ut sine intelligentia nequeant intelligi, intelligentiam utique, ut fierent, requirebant: sicut enim absurdum esset casui fortuito vel necessitati essentiae tribuere finem ad quem opus artefactum dirigitur, ita a pari idem dicendum de opere naturali. Utilitas demum nostra quam ex rebus percipimus, eandem subordinationem causarum non infirmat, sed probat.

Ad 4.^m. *Nego ant. et probat* Spinoza, Deum nobis similem faciens, non intelligit aliud esse *actionem ad finem dirigere aliud propter finis consecutionem ponere*: illud est tantum intelligentis; hoc potest esse egentis.

Ad Ultimum *Nego* assertum. Quo perfectius enim naturam rerum investigamus, eo plura Divinae sapientiae indicia deprehenduntur; quia pluribus mutuis relationibus detectis, plures etiam causae finales apparent. Hinc quoque patet falsitas assertionis Buffonii contententis, minus forte inter entia adesse partium relativarum, utilium et necessariarum, quam indifferentium et inutilium atque superabundantium. Etenim ex eo quod entis alicujus relationem ad alia non intueamur non sequitur, eas relationes, quae cognoscuntur et sunt, abesse, cum et plerumque novas detegere contingat, et analogia locum habeat; sicut ex eo quod omnes causas physicas, non cognoscamus non sequitur, eas quas cognoscimus, non existere, aut alias praeter istas non haberi.

ARTICULUS III.

DE ARGUMENTIS MORALIBUS QUIBUS PROBATUR EXISTENTIA DEI.

18. Argumenta in praesenti quaestione dicuntur *moralia*, non quasi absoluta certitudine non gauderent, sed quia ex morali constitutione rationalis naturae desumuntur. Duo dumtaxat seligimus, unum ex consensu populorum, alte-

rum ex conceptu supremi legislatoris. Praescindimus autem a quaestione, utrum consensus ille populorum proveniat ab immediato rationalis naturae impulsu, aut a facili quadam ex immediatis principiis deductione, quae etiam rudis ingenii aciem fugere non valet: nam in utroque casu certissimum erit argumentum, cum et agatur de re gravissima a qua pendet nostri finis cognitio, morum conformatio, et socialis vitae institutio, ac proinde, quae respicit immediate ipsam rationalem naturam; et aliunde evidenter colligatur, universalem hanc persuasionem non potuisse originem habere ab educatione, praejudiciis, cupiditatibus etc. Cognitio siquidem Numinis vindicis scelerum, cupiditatibus froena imponere, sibi que vim inferre suadet; ergo si alibi, hic profecto absque ulla aequivocatione valet illud effatum: *Neque unus fallit omnes, neque omnes fallunt unum.* Sit itaque sequens.

PROPOSITIO.

Existentia Dei ex consensu omnium populorum, et sub conceptu supremi legislatoris invicte demonstratur.

19. Probatur 1^a pars. Communem hanc persuasionem penes antiquos populos extitisse, testantur Plutarchus et Tullius, quorum primus sic habet (1): *Si terras obeas, invenire possis urbes muris, litteris, legibus, domibus, opibus, numismate carentes, gymnasiolorum et theatrorum nescias; urbem vero, templis Diisque destitutam, quae precibus, jurejurando, oraculo non utatur, non bonorum causa sacrificet, non mala sacris avertere nitatur, nemo unquam vidit. Sed facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de Diis penitus sublata, civitatem coire, aut constare.* Alter vero (2) ait: *Ex tot generibus nullum est animal praeter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei. Ipsiisque in hominibus nulla est gens tam immansueta, tamque fera, quae non, etiamsi ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum esse sciât.* Idem facile etiam infertur ex ipsis Poëtis antiquissimis, qui notionem hanc communem penes populos fuisse supponunt, et multo magis ex legislatorum agendi ratione: hi enim legibus suis praesidium semper quaesierunt in po-

(1) *Contra Colotem Epic.*

(2) *De legib. lib. 1.*

pulorum religione, fingendo se eas a consortio et consilio Numinis, quod maxime coleretur, accepisse. Ita factum legimus ab Amasso apud Aegyptios, a Zoroastre apud Bactrianos a Lycurgo apud Lacedaemonios, a Numa apud Romanos, etc.

Quod si hoc certum est, minime quoque dubitandum de populis posteriorum temporum; siquidem ex optimis relationibus constat, apud orientales et occidentales Indos, Japonenses, Sinenses, aliosque barbaros etiam insularum habitatores, licet pluribus figmentis depravatam cognitionem alicujus Divinitatis deprehensam fuisse. Sic naturales incolae Americae septentrionalis, qui per sylvas errantes vitam ducunt; etiam nunc spiritum quemdam magnum adorant. Consulite hac de re apologistas religionis, praesertim vero Joannem Ludovicum Fabricium (1), Wolfium (2), Brenna (3) aliosque. Fuerunt enim nonnulli populi, qui hujus criminis insimulabantur, sed post tot criticorum observationes, dubium nullum relinquitur de falsitate harum accusationum; et generatim ex eo, quod hujusmodi falsae criminationes, ut advertunt praefati critici, originem traxerint ex inscitia viatorum, sermonis et morum illarum gentium imperfecta aut etiam nulla cognitione, ex quibusdam extrinsecis dumtaxat conjecturis, ac denique ex voluptate, nova quaedam et insolita de populis recens detectis tradendi et vulgandi. Praeterea nos non loquimur nisi de consensu moraliter universali, non autem metaphysice tali; ideoque etiamsi ostenderetur aliquam turbam barbarorum, more belluarum viventium, notione Divinitatis fuisse destitutam, responderemus, rationis dictamen non esse quaerendum in iis, qui fere usu rationis carent, aut ex his, qui forent velut monstrum rationalis naturae, ad alios concludendum esse.

20. Probatur 2^a pars. Cum homines nequeant in societate consistere, nisi habeant motivum sufficienter eos impellens ad virtutis exercitium et custodiam earum legum, a quibus bonum et tranquillitas vitae socialis pendet; cumque sublata Divinitatis notione tale motivum non haberetur, dicimus, quod sicut naturalis est hominibus vita socialis, ita etiam naturalis

(1) *Apologia generis humani adversus accusationem Atheismi.*

(2) *De falso suspectis de Atheismo.*

(3) *De generis humani consensu in agnoscenda Divinitate, tom. I. praesertim lib. 1. parte 1.*

est cognitio Numinis sub conceptu supremi legislatoris. Et sane motivum hoc debet esse tale, ut completam inducat obligationem [id est moralem necessitatem], servandi leges virtutesque exercendi, quae scilicet se porrigat ad omnes actiones tam publicas quam occultas, ad omnes personarum gradus, et circumstantias actionum; aequae enim ab his omnibus bonum et pax, ac proinde subsistentia vitae socialis dependet. Porro neque auctoritas principum neque honor et laus extrinseca, neque convenientiae sive dictamina rationis, quae indicant quid sit justum et honestum, etc. uti vellet Bayle (1), ad hoc sufficerent. Auctoritas sive potius vis extrinseca, non se extendit ad crimina sive actus internos; in actibus externis a potentioribus vel fraudulentis evitari potest; actiones ipsius imperantis non afficit. Praeterea si regimen societatis humanae in solo timore extrinsecae poenae consisteret, simile foret regimini brutorum, exhiberetque imperantem velut tyrannum. Honor extrinsecus sive aestimatio aliorum, pariter non nisi in actiones externas influere posset; et cum in dicta hypothesis tota gloria consisteret in potentia, et jus omne resideret in fortiori, maxima gloria et aestimatio reduceretur ad oppressionem aliorum et sui exaltationem.

Nec valet paritas desumpta ex nonnullis, qui se atheos esse dictabant, et nihilominus in vita sociali et civili honeste se gesserunt. Aliud est enim loqui de quibusdam atheis in societate aliorum Numen agnoscentium vitam ducentibus, aliud de tota societate atheistica: illi enim poterant mores suos extrinsecus ad normam aliorum componere, saltem ex timore ne tamquam monstra generis humani haberentur; isti vero sibi mutuo exemplum praeberent ad propriam exaltationem unice quaerendam.

21. Dices: homines communiter non sequuntur in praxi theoretica mentis eorum principia; idem proinde poterit quoque habere locum relate ad atheisticam hominum societatem: Respondemus, verum quidem esse homines communiter non agere secundum theoretica mentis principia, quotiescumque nempe haec [sicut de Scepticis, Idealistis, et Polytheis experientia probavit] vel ineluctabili rationis dictamini adversantur, vel cupiditatibus ac proprio amori (sicut praecepta religionis christianae) obsistendum suadent: minime autem hoc idem posse evenire, ubi et naturae ra-

(1) *Continuat des pens. divers. sur la Com.* tom. IV. §§. 109. 151. et suiv.

tionali haec theoretica mentis principia supponerentur non adversari, et plenam cunctis cupiditatibus fraena relaxandi facultatem praeberent, quemadmodum haud dubio accederet in supposita atheistica societate.

Demum neque convenientiae sive dictamina rationis, per se sumpta, sufficere possunt ad completam obligationem inducendam. Licet enim aliqui contendat, quod in hominibus notione divinitatis destitutis ipsae convenientiae perirent, nullumque discrimen justum ab injusto haberetur; et alii, quod tota ratio obligationis supradictae desumenda sit a voluntate divina, ac proinde in atheis nullam fore obligationem; nos tamen medium incundo iter dicimus, assertionem primam componi non posse cum intrinseca bonitate et malitia actionum; alteram vero nimium fortasse postulare, nec videri necessarium esse ut omnis obligatio involvat notionem voluntatis superioris obligantis, nisi in casu quo moralis necessitas sequendi convenientias sive dictamina rationis, ut prudenter et rationabiliter agamus, veniret velut in collisionem cum aliis notionibus pariter ex ratione habitis, aut dum magna difficultas sese offerret iisdem nos conformandi (1). Hinc distinguendo obligationem imperfectam

(1) Non nulli metaphysici parum forte ad morales quaestiones advertentes, ubi atheisticam Baylii rempublicam evertere satagunt, asserunt, stimulos conscientiae, ac ipsa rectae rationis dictamina in hominibus notione Divinitatis destitutis fore peritura; ad hoc nisi ita dumtaxat intelligatur, quod in dicta hypothesis homines illa dictamina facile deturparent, et in alia specie tenus recta commutarent, non videtur admittendum, cum nequeat consistere cum intrinseco boni ac mali moralis discrimine, in morali philosophia necessario statuendo, quod et ex ipso necessario et immutabili ordine naturalis rationis et rerum dimanare; et antecedenter nedum ad liberam, sed etiam necessariam divinae rationis ac voluntatis ordinationem concipi debet. Similiter si abstractione facta a voluntate divina praecipiente, nulla prorsus haberetur etiam imperfecta moralis necessitas, ex ipsa naturali rationis constitutione orta, eadem practica dictamina sequendi, nulla quoque foret necessitas eadem agnoscendi ut vera et recta: rectitudo enim eorum, si ad praxim seu operationem non referantur, frustranea est. Ratio in super humana in hac hypothesis constitueretur per se indifferens ad bonum et malum morale, cum tamen ipsa, saltem abstrahendo ab ejus origine et auctore, habeat quandam rationem superioritatis in homine, etiam relate ad voluntatem, quam in ejus actibus liberis, instar cujusdam regulae naturalis, dirigit.

a perfecta, contendimus, in atheis non posse unquam inveni obligationem *perfectam*; etenim quia hujusmodi homines seipsos pro fine sibi constituerent, nec alterius vitae praemia aut poenas expectarent, quotiescumque accideret (frequenter autem vita socialis id exigit) ut propriis commodis obsistendum, omniaque bona praesentis vitae quin et vita ipsa sperni deberent, ad bonum publicum privato et virtutis pulchritudinem sensibilibus voluptatibus praefendam, velut rationis obligatione soluti in contrarios actus erumpent, existimantes se debere quaerere felicitatem praesentem, nec posse rationabiliter appetere aut quaerere propriam non existentiam. Non erit itaque obligatio sufficiens ad homines illos in officio continendos, neque proinde societas atheorum, saltem diu, subsistere posset, sicut vellet Bayle in suo figmento reipublicae atheorum, quam ut possibilem (locis superius indicatis) toto conatu vindicare nititur. Utitur autem ad rem suadendam, per summum nefas, motivo seu similitudine desumpta a vinculo mutuae charitatis, qua scilicet hujusmodi athei invicem se prosecuentes, socialis vitae obligationes atque officia perfecte implerent, exemplarque primaevae Christianorum congregationis referrent. Quae etenim mutua charitas esse posset, ubi quilibet ad se ipsum ceu ad unicum suae felicitatis objectum omnia converteret? Quae necessitas aut utilitas vitae socialis officia implendi, ubi bonum alterius aut communitatis ad normam tantum propriae praesentis felicitatis exigitur, et ubi tantum propria utilitas intenditur? Ubi denique nullum majus bonum promittitur aut poena timetur, quam sunt sive incommoda et adversitates in perfecta officiorum et mutuae charitatis adimpletione exantlandae, sive commoda et praesentes voluptates deserendae, quae ex utriusque neglectu vel etiam positiva violatione consequerentur? Haec vero utpote sensibilia, vehementius ut patet, prae caeteris humanam naturam pertrahunt atque alliciunt, juxta illud Poetae.

*Segnius irritant animos demissa per aures,
Quam quae sunt oculis subjecta fidelibus.....*

22. Nec prodest addere: homines in illis etiam adjunctis constitutos, non posse non agnoscere moralem neces-

De hac re plura dicemus in Ethica (Part. 1. art. ultimo. et Part. 2. art. 1.)

sitatem praeferendi dictamen rationis quibusvis difficultatibus, hisque non obstantibus, perfectibilitatem rationis suae ut facultatis nobilioris, debere apprehendere tamquam finem formalem suae felicitatis, quod profecto sufficiens constituet motivum, ne prudenter contra eam agere valeant.

Resp. *Nego ant.* Porro probatio addita nihil aliud ostendit, quam quod etiam tunc homines agnoscerent expedire ita agere, *si nihil obstaret*, non autem expedire *simpliciter*, sive necessarium esse. Possent enim sibi facile persuadere nihil ipsis prodesse perfectibilitatem rationis, si totam vitam miseram ducere, aut amplius non esse cogere. Quid honor et fama (sic ipsi ratiocinarentur) illis prodest, qui non subsistunt amplius? Num usque ad sanguinem et divisionem animae a corpore mihimetipsi obsistere debeam? Quae est ista ratio, quae tantum sacrificium a me requirit? Nonne sum ego ipse? Ac deinde inferrent: *Sic volo, sic jubeo; stat pro ratione voluntas.* Ergo licet in facilioribus actibus dictamen rationis sufficiens motivum esset ad naturalem honestatem sectandam, non tamen in difficilioribus, qui utique frequenter accidunt, et a quibus praecipue bonum commune ac particulare dependet, sufficeret.

Atque sic solutae jam sunt simul difficultates Baylii contra hanc propositionis partem. Nunc solvenda remanent, quae contra primam congeruntur.

23. Opponent I°. Apud veteres pro atheis habiti sunt Atlantes et Lusitani a Strabone, Thoes Thraciae populi a Porphyrio, Galli a Tullio, Arabes a S. Nilo, etc. Inter recentiores vero Otaiti, Hottentoti, habitatores insularum Marianarum, Cubae, etc. ejusdem criminis accusati fuerunt. Quid quod, integra doctorum Sinensium secta, inquit Bayle, semper fuerit athea, et in quavis aetate et secta, philosophorum semper extiterint athei? Jam vero auctoritas doctorum major est opinione vulgi: ergo consensus iste non est adeo universalis, etc. (1).

Resp. ad 1^m *Dist.* et haec, quae dicuntur tam de veteribus, quam recentioribus, generatim spectata, vel dubia sunt, vel manifeste falsa, *conc. secus, nego.* Prima responsio desumatur ex dictis n° 19: deinde distinguantur a-

(1) Videatur Bayle, *Pensées divers, sur la Comet*, t. I. et II. et *Continuation des pensées divers.* t. III.